

Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi

Modern istihlâk kooperatifçiliğinin ilk esaslarının 12 Aralık 1844 yılında İngilterede Rochdale Kooperatifi kurucuları tarafından vazedildiği maîumdur. İşte bu tarihten tam bir asır sonra, birazda bu mühim hâdiseyi tesit eden medenî dünyaya katılmak ve aynı zamanda «Millî bir iktisat tezahürüne fırsat vermek» gayesiyle 1944 yılında, Ankara'da mevcut iki Dernek tarafından bir «Kooperatifçilik Kongresi» tertibi kararlaştırılmış ve bu karar gereğince de 21 Aralık 1944 tarihinde Devlet Merkezinde adı geçen Kongre toplanmıştı. Kongreyi tertip eden Derneklerden biri «Türk İktisat Cemiyeti», diğeri ise «Türk Kooperatifçilik Kurumu» idi.

«Birinci Türk Kooperatifçilik Kongresi» adı ile anılan bu Kongreye fiili kooperatifçilerle Üniversite mensupları, vekiller, siyaset adamları, matbuat mensupları iştirak etmişler ve Türkiyede kooperatifçiliğın inkişafı meselesi üzerinde bilhassa durmuşlardır. Bu kongrenin diğeri bir hususiyeti memleketimizde kooperatifçilikle gerek nazari, gerek pratik olarak meşgul bulunan kimseleri ilk defa olarak karşı karşıya getirmesi, tanıştırması ve fikir müdavelesine yol açmış bulunmasıdır.

Kongrenin vardığı kararlar arasında aynı cinsten kooperatifler meyanında (mantıkavî ve umumî birliklerin ve hattâ bütün Türk kooperatif birliklerinin dahil olacağı Türkiye kooperatifleri millî federasyonu kurulması» gibi bir karar da mevcuttur. Birinci Kongrede üzerinde durulan mevzuların sayısı ondur. Bu mevzular arasında kooperatiflerin mahiyet ve ehemmiyeti, Türkiye'de kooperatifçilik politikası, kooperatifçiliğın sosyal ve ahlâkî cephesi, Türkiye'de mektep kooperatifleri, dünya kooperatif mevzuatı karşısında memleketimizde kooperatifçilik mevzuatı, Türkiye'de ziraî kredi kooperatifleri, Türkiye'de ziraî satış kooperatifleri, Türkiye'de yapı kooperatifleri, Türkiye'de küçük sanat kooperatifleri, Türkiye'de istihlâk kooperatifleri gibi meseleler vardı.

İşte bütün bu mevzular Kongre Heyeti Umumiyesince teşkil edilen belli başlı dört komisyonda münakaşa ve tetkik edilerek bazı neticelere bağlanmıştır.

1944 Birinci Türk Kooperatif Kongresinde varılan kararlar yahut daha doğru bir ifade ile izhar edilen dilekler arasında en mühimmi, her üç yılda bir yapılacak bu kabil kongrelerle Türk kooperatifçilerini bir araya getirmek ve karşılaştırmak hususundaki karar veya temenni olmuştur.

İşte bu yoldaki karara uyularak 1947 yılında beş gün devam eden «İkinci Türk Kooperatifçilik Kongresi» yine Ankara'da toplanmıştır. Bu ikinci Kongre, birincinin aksine olarak, sırf «Türk Kooperatifçilik Kurumu» tarafından vaki davet üzerine toplanmıştır. Kongreye 350 kooperatif delegesi ve 500 kadar davetli iştirak etmiştir. Bu kongre vesilesile memleketin dört bir tarafından Başşehre gelen delegelerin ileri sürdükleri istek ve dilekler neticesinde kooperatifçilerimizin ve kooperatiflerimizin türlü ihtiyaç ve temennileri daha iyi bir şekilde anlaşılmiş ve bunların esası bir surette tespit edilmelerine imkân hasıl olmuştur.

Diğer taraftan Kongrenin kooperatifçiliğe has ana prensipler üzerinde durması da dikkate değer görülmüştür. Bunun haricinde aynı mevzu üzerinde çalışan muhtelif kooperatiflerin birlik kurmaları ve bunların büyük bir federasyon halinde birleşmeleri, kooperatiflerimizin mesleki mürakabeye tâbi tutulmaları, Türk kooperatifçiliğinin malî bünye itibarıyla takviyesi, bir kooperatifler kanunu projesine girmesi gereken prensiplerin tespiti... ilâh. gibi işler ve meseleler İkinci Kongrenin arzettiği hususiyetler arasındadır. Birinci Kongrede olduğu gibi ikincisinde de beş komisyon toplanarak meseleler alâkalı mütehassısların gözü ile tetkik edilmiş ve neticeler Umumî Heyete sunulmuştur.

«Üçüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi», yine Birinci Kongre mukarreratı gereğince, 21 Aralık 1950 tarihinde Ankara'da toplanmıştır. Kongreye mutad veçhile muhtelif sahalarda çalışan çeşitli kooperatiflerin ve birliklerin temsilcileri olarak iki yüzden fazla delege ve müteaddit davetliler iştirak etmiş, Kongreyi tertip eden «Türk Kooperatifçilik Kurumu» nun çalışmaları hakkında izahat verilmiş, yapı kooperatifleri, kooperatiflerde vergi mevzuları, ahlâk meselesi gibi esası mevzular üzerinde konuşmalar cereyan etmiş ve hattâ bu Kongre vesilesile bir seri hususî pul dahi çıkarılmıştır. Kongreye verilen tebliğler arasında «Kooperatifçilik Kanunu Tasarısı», «Mesken dâvamız ve yapı kooperatifleri», «Kooperatiflerimiz ve vergi mevzuatı», «Tam çalıştırma ve kooperatifçilik» mevzuları bilhassa zikre değer.

«Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi», yine mukarrerat ve temenniler icabı olarak 21 Aralık 1953 tarihinde Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde toplanmış ve bundan önceki kongrelerde olduğu gibi, Dördüncü Kongreye de memleketimizde çeşitli kooperatifçilik mesele-

lerile bilfiil uğraşan tatbikatçılarla, Üniversite mensupları, Parti ve Hükümet adamları iştirak etmişlerdir.

Kongreyi İktisat ve Ticaret Vekili açmış ve son üç dört yıl içinde Avrupaî bir sistem dahilinde kurulmuş olan «Esnaf kefalet Kooperatifleri» nin muvaffakiyetlerine temas etmiş, kooperatiflerle diğer ticarî şirketler arasındaki farklara işaret eylemiş, bundan sonra kooperatifçi bir nesil yetiştirilmesi icabettiğini, memleketimizde kooperatifçiliğin inkişafının esas itibarile böyle bir neslin mevcudiyetine bağlı olduğunu söyleyerek «piştar kooperatifçiler» in ehemmiyetine tekrar işaret eylemiştir. Vekil daha sonra İktisat ve Ticaret Vekâletinin bir «Kooperatifler Kanunu Lâyihası» hazırlamakta olduğunu söyleyerek, bu kanunun kooperatif adı altında faaliyette bulunmalarına rağmen hakikatte kooperatifçilikle hiç alâkalı olmıyan bir takım teşekküllerin mevcudiyetlerine nihayet vereceğini bildirmiştir.

Bu açış nutkundan sonra riyaset divanı seçilmiş ve geçen üç yıla ait faaliyet raporu okunmuştur. Yönetim Kurulu bu raporunda Kongrenin bilhassa şu üç nokta üzerinde durmasını temenni etmiştir :

- 1) Yeni kooperatifler kanununun bir an önce çıkarılması,
- 2) Kooperatifçilik mektebinin vakit kaybedilmeden açılması,
- 3) Kooperatifçilik sahasındaki neşriyata hız verilmesi,

Bundan sonra tebliğlere geçilmiştir. Kongreye sunulan ve bilâhare müzakere mevzuu yapılan tebliğlerin mevzuları şunlardır :

- 1) Kooperatifler ve hayat pahalılığı,
- 2) Kooperatifler ve köylerde mesken siyaseti,
- 3) Kooperatifler ve sosyal siyaset,
- 4) Devlet ve kooperatifler,
- 5) Esnaf kefalet kooperatifleri,
- 6) Mektep kooperatifleri.

İkinci gün komisyon çalışmalarına tahsis edilmiştir. Bu arada «Hayat pahalılığı ve kooperatifçilik» komisyonu uzun görüşmeler ve münakaşalar neticesinde Umumî Heyete sunulmak üzere bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun ihtiva ettiği esasları ehemmiyetine binaen buraya hülâsaten dercediyoruz :

- 1) Bir kooperatifçilik Code'unun hazırlanması, ancak bu Code'un teşriî meclise intikalinden önce alâkalıların ittila ve tasvibine arzolanması,
- 2) Hükümet organlarile kooperatifler arasında sıkı bir işbirliğinin teminine matuf ihzarî çalışmalara başlanması,

3) Resmî kredi müesseselerinden kooperatiflere kredi verme imkânlarının araştırılması, kooperatiflerin aktiflerinde mevcut müşteri senetlerine reiskont imkânlarının temini, kooperatiflere hususî faiz hadlerinin tatbiki,

4) İktisadî Devlet Teşekküllerinin kooperatiflere kolaylık göstermelerinin temini, bu hususta her hangi bir teminat ve ciro haddi aranmaksızın bu kabil teşekküllere ham madde temini, İktisadî Devlet Teşekkülleri satışlarının toptan olmayıp, kooperatiflerin ihtiyaçlarına göre ve tercihen yapılması,

5) Kooperatifçilik ahlâkının geniş bir neşriyat ve tedrisat yolu ile temini ve kendi kendine yardım şuurunun harekete getirilmesi,

6) Ehil kooperatifçilerin yetiştirilmesi işinin bir an önce ele alınması ve bunun müesseseleştirilmesi,

7) Esnaf teşekküllerile her türlü esnaf kooperatifleri arasında sıkı bir işbirliğinin temini,

8) Alâkalı Vekâletin Kooperatifler Umum Müdürlüğünün pratik kooperatifçilerle takviyesi,

9) Vekâletin alâkalı dairesi yanında, münferit kooperatifler üzerinde sıkı ve müessir bir mürakabe yapacak bir kooperatif birliği, yani federasyonlar ve konfederasyon kurulması,

10) Halen standardizasyona tâbi olmıyan maddeler hakkında normlar tespiti ve nizamnamelerin ihdası.

«Dördüncü Kooperatifçilik Kongresi» üç günlük çalışmadan sonra 1956 yılında tekrar toplanmak üzere dağılmıştır. Bu münasebetle bir noktaya işaret etmek yerinde olur. Şöyleki, Dördüncü Kongrede üzerinde durulan bir çok meselelere evvelki kongrelerde, hattâ ilk olarak 1944 senesinde inikad eden Birinci Kongrede temas edilmiş, fakat aradan dokuz yıl gibi beşer hayatında uzun sayılan bir müddetin geçmiş olmasına rağmen, bugüne kadar halledilememiştir. Bu cümleden olmak üzere bugün mevcut ve istikbalde kurulacak kooperatifleri Ticaret Kanununun veya sair bazı perakende kanunların çerçevesinden çıkararak, bunların kuruluş ve işleyişlerini modern esaslara bağlayacak toplu ve tek bir Code'un ihdası hususundaki talep ve temenni bilhassa zikre değer. Nitekim «Birinci Türk Kooperatifçilik Kongresi» ne bu bapta dikkate şayan bir tebliğ sunmuş olan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ordinaryüs Profesörlerinden Dr. E. Hırş, ozaman meseleye ehemmiyetle temas etmiş ve memleketimizde kooperatifçiliğin gelişmesi itibarile böyle bir kanuna olan şiddetli ve acil ihtiyaca işaret eylemişti.

Hülâsa itibarile memleket kooperatifçiliğine ait bir çok ehemmiyetli problemler, arka arkaya toplanan dört kongreye rağmen halledilememiş,

kooperatifçiliğimiz her saha ve branşta ötedenberi olduğu gibi naehil ellerde kısır kalmış, kooperatifçiliğe verilen ehemmiyet sırf siyasi nutuklara inhisar etmiş ve bu Kongreler ancak muayyen ve mahdut idealistler zümresinin kooperatifçilik heyecanını tatmine hizmet etmiştir. Devlet ve Parti adamlarımızın hiç değilse bu son Kongre kararlarından mülhem olarak bir an önce harekete geçmelerini temenni ederiz.

Şimdi bu satırların muharriri tarafından «Hayat Pahallığı ve Kooperatifçilik» mevzuunda Kongreye sunulan bir raporu sütunlarımıza geçirerek yazımıza son vereceğiz.

KOOPERATİFLER VE HAYAT PAHALILIĞI

Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresinde bendenize de söz söylemek fırsatı verildiğinden dolayı bu Kongreyi hazırlayan muhterem arkadaşlarıma bilhassa teşekkür ederim. Yapacağım tebliğın mevzuunu, vaki talep gereğince «Kooperatifler ve Hayat Pahallığı» problemi teşkil edecektir.

Şimdi müsaade buyurulursa tebliğın plânını arz edeyim. Tebliğ üç kısma ayrılmıştır :

Önce kooperatiflerin ve tahsisen istihlâk kooperatiflerinin doğuş sebepleri ve şartları üzerinde durmak,

Sonra memleketimizde bugünün şartları altında istihlâk kooperatiflerinin muhtemel vazife ve faydalarına temas etmek, ve

Netice olarak da bizde halen istihlâk kooperatiflerinin durumuna işaret eylemek istiyoruz. Şimdi sırasile bu meselelerin tetkikine geçelim :

I. *İstihlâk kooperatiflerinin doğuş sebepleri ve şartları :*

Hayat pahallığı, geçim müşkülâtı, zarurî ihtiyaç maddeleri fiyatlarının devamlı olarak yükselişi... ilâh. gibi meselelerle, diğer sahalardaki kooperatiflerin de mühim vazifeleri ve ehemmiyetli rolleri olmakla beraber, ön sırada istihlâk kooperatifçiliği arasındaki münasebetleri anlayabilmek için her şeyden evvel bu kabil teşekküllerin hangi sosyal - iktisadî şartlar altında ve nasıl bir cemiyetin kucağında doğmuş bulduklarını kısaca gözden geçirmek lâzımdır.

Filhakika medeniyet tarihinde 19 uncu asrın hususî bir mevkii vardır. Bu 19 uncu asır zarfında Garbî Avrupa memleketlerinde muazzam bir teknik - iktisadî ihtilâl vukua gelmiş ve bu ihtilâlin gayet vahim sosyal - siyasi neticeleri olmuştur.

Hepimizin bildiği gibi, bu teknik - iktisadî ihtilâl, istihsal vasıtalarında kuvva gelmiştir. Bu asra kadar esas itibarile küçük sanayi - manifaktür sistemine dayanan sınaî faaliyetler yeni mekanik - çelik istihsal vasıtalarının keşfinden ve sanayie tatbikinden sonra birdenbire büyük bir gelişme arzemiş, yeni sanayi ve istihsal merkezleri kurulmuş, köylerden şehirlere büyük nüfus akınları vaki olmuş, şehirler bugünden yarına korkunç bir cesamet kesbetmiş ve çok kısa bir zamanda yeni sanayi merkezleriyle birlikte muazzam bir işçi sınıfı da teşekkül ve tekevvün eylemiştir. Hülâsa bu teknik ve iktisadî ihtilâl, aslında istihsal miktarını bugüne kadar görülmemiş derece ve nispette arttırmış olmakla beraber, vahim bazı içtimai ve hattâ siyasî ihtilâtlara yor açmıştır. Neden ?

Çünkü yeni sistemin ihdasından sonra çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetler değişmiştir. Bu münasebetler Orta Çağlarda lonca sisteminde ve hattâ kısmen manifaktürlerde insanî bir manzara gösterirken, yeni rejimde birdenbire büyük bir gerginlik meydana gelmiştir.

Bu gerginliğin sebebi esas itibarile teknik ihtilâlle beraber doğan ve belkide bu teknik ihtilâlin sebebinin teşkil eden kapitalist iktisat sisteminin dayandığı zihniyettir. Filhakika kâr hırsı ve kazanç temayülü gibi unsurlar bu sistemin esasını teşkil etmektedir. Teknik ihtilâlin yarattığı bu sistemde Orta Çağ lonca nizamının aksine olarak, çalışanla çalıştıran arasına büyük mesafeler girmiş, işçi - işveren münasebetleri tamamen başka esaslara, çok daha maddî hattâ gayri insanî, gayri ahlâkî ve dinî temellere dayanmak suretile gelişmiştir. Bundan dolayı sınıflar arası gerginlik hiç bir asırda 19 uncu asırdaki kadar büyük bir şiddet kespetmemiştir. Yine hiç bir asırda bir taraftan en büyük bir sefalet ve yokluk, diğer taraftan en büyük bir servet ve varlık teşekkül etmemiştir. Hiç bir asırda şehirler 19 uncu asır kadar sefalet ve istismara şahit olmamış, hiç bir asırda işverenler 19 uncu asırda olduğu gibi sırf ekonomik mülâhazalarla hareket edip muayyen bir para hacmini alabildiğine arttırma yolunu tutmamışlardır.. Hiç bir asırda günlük çalışma saatleri bu kadar uzamamış, ve yine hiç bir asırda çalışan sınıfın elde ettiği ücret geliri bu kadar düşük bir seviye arz etmemiştir. Nihayet hiç bir asırda sosyal mesele bu kadar gergin bir mahiyet almamış ve bu kadar vahim bir manzara göstermemiştir. Hülâsa Thomas Carlyle'in ifadesile bu asırda dev bir sanayi, peşisıra dev bir sosyal meseleyi sürükleyip getirmiştir.

İşte yukarıda ana hatlariyle arzettiğim yeni iktisadî çalışma tarzı, kapitalist zihniyet ve yeni sosyal sınıflar arasındaki münasebetler alelümum kooperatifçiliğin ve tahsisen istihlâk kooperatifçiliğinin doğuş ve oluş şartlarını hazırlamıştır. Başka bir ifade ile kooperatifçilik böyle bir cemiyetin

kucağında doğmuş ve yeni çalışma ve yaşama şartlarının tazyiki altında inkişaf ederek bugünkü durumuna gelmiştir.

İmdi bu vahim ve gergin sosyal mesele zamanla cemiyetin temelini sarsmaya, iktisadî ve sosyal nizamı alt üst etmeye matuf tehditkâr bir vaziyet almaya başlayınca bir taraftan âmme organlarının, diğer taraftan bizzat alâkalı sınıfın harekete geldiği malûmdur. Burada âmme müdahalesinin tezahürlerinden bahsetmeden, sadece kendi kendine yardıma matuf bir vasıta olarak işçi hareketlerinden ve bu hareketlerin çeşitli istikametlerdeki tecellilerinden, mevzuumuzla alâkası itibarile, kısaca bahsetmek icabetmektedir :

İşçi hareketleri esas itibarile 19 uncu asrın birinci yarısında meydana çıkmıştır. Bu hareketler işçilerin birleşmeleri ve müştereken temsil edilmeleri suretile siyasî, meslekî ve iktisadî durumlarının ıslahına matuf bulunmaktadır. Mesele bu bakımdan ele alındığı takdirde, 19 uncu asrın ilk nısfında başlayıp, ikinci yarısında şiddetle inkişaf eden bu hareketlerin belli başlı üç istikamet takip ettiği görülür :

a) Burjuva - Kapitalist içtimaî ve iktisadî nizam yerine sosyalist bir cemiyet nizamının tesisini hedef tutan siyasî mahiyetteki işçi hareketleri,

b) «Çalışan sınıf» ın iş şartlarını ve ücret münasebetlerini tanzim ve ıslâha matuf meslekî hareketler, başka bir ifade ile sendikacılık cereyanları, nihayet :

c) Tamamen iktisadî bir karakter arzeden ve şehirli - sınaî proleteryanın ekonomik durumunu düzeltmeye matuf bulunan istihlâk kooperatifçiliği hareketidir.

Bu üçüncü hareket o tarihlerde ve bittabi bugün daha geniş bir şümül ve ihata ile işçilerin hususile zarurî ihtiyaç maddelerini doğrudan doğruya müstahsilden tedarik etmelerine veya bizzat istihsal eylemelerine müteveccihdir. Gaye gayri siyasîdir ve sadece ücret gelirinin satın alma gücünü arttırmaya, başka bir ifade ile reel ücret gelirini tezyide matuftur. Umumiyetle istihsal faaliyetleriyle de memzuc olan istihlâk kooperatifçiliği sahasındaki hareketler, 19 uncu asrın ikinci yarısında fevkalâde inkişaf etmiş ve bugün bazı memleketlerde en yüksek noktasına ulaşmıştır. Hülâsa : Esas itibarile geçen asrın mahsulü olan klâsik kooperatifçilik hareketi geçim endişesinin, gayri kâfi ücret gelirinin ve hayat pahalılığının tazyikile liberal - iktisat rejiminin kucağında ve böyle bunaltıcı şartlar altında adeta fevrî bir şekilde doğmuş bulunmaktadır.

Şimdi sizlere istihlâk kooperatiflerinin vazifelerinden, bünye, mahiyet ve fonksiyonlarından, işleyiş tarzından, âzasına ne şekilde faydalı olduğundan... ilâh. bahsedecek değilim. Bunların hepsi bilinen şeylerdir.

Ancak burada ehemmiyetli bir mesele ile karşı karşıya gelmekteyiz. Şöyleki, yüz kusur yıllık bir hayata malik olan istihlâk kooperatifçiliğinin bugün bir muhasebesi yapılacak olsa nasıl bir netice ile karşılaşılır ?

Şüphe yokturki, kendi haline bırakıldığı takdirde zarurî ihtiyaç maddeleri fiyatlarının, hususile muayyen bazı devirlerde, durmadan yükseleceği ve netice itibarile geçim sıkıntısının tahammül edilmez bir hal alacağı muhakkak ve aşikârdır. Binaenaleyh halen bir çok medenî memleketlerde nüfusun büyük bir kısmını, fakat her halde başta şehirli sanayi işçisi olmak üzere dar ve değişmez gelirli tâbir edilen büyük müstehlik kütlesini sinesinde toplamış bulunan istihlâk kooperatifleri serbest piyasada fiyat teşekkülü üzerinde âmil olmıya çalışmakta ve bunda da büyük ölçüde muvaffak olmaktadır. Hattâ istihlâk kooperatifleri inkişaf ettikçe bununla da iktifa etmiyerek bizzat istihsale kadar gitmektedirler. Bugün asla münakaşa kabul etmiyen bir cihet varsa, o da istihlâk kooperatifçiliğinin gelişmiş bulunduğu memleketlerde ihtikârın yerleşmesine inkân ve ihtimal olmadığı hakikatidir. Hattâ İsveç gibi bazı memleketlerde bu teşekküller aynı malların satıcısı olan diğer tüccar ve esnafa mevzuubahis malların fiyatını dikte etmekte, başka bir ifade ile, piyasa fiyatının teşekkülünde âmil olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, meselâ adı geçen memlekette zarurî ihtiyaç maddeleri fiyatları düşük bir seviye arz etmekte ve kooperatif dışında kalan bütün hususî satıcılar kooperatif fiyatı üzerinden muamele yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu memlekette risturn nispetinin % 3 gibi oldukça düşük bir seviye arz etmesinin belli başlı sebebi budur.

Şimdi tebliğin ikinci kısmına geçelim :

II. *Memleketimizde bugünün şartları altında istihlâk kooperatiflerinin muhtemel vazife ve muvaffakiyetleri nelerdir ?*

Memleketimizde İkinci Cihan Harbinin başlaması ile birlikte hayat pahalılığının arttığı, yani gelirle zarurî ihtiyaç maddeleri fiyatları arasındaki muvazenenin, o zamanki muvazenenin, müstehlik kütle aleyhine gittikçe artan şiddet ve nispette bozulmuş olduğu kimsenin inkâr edemeyeceği bir vakiadır. Esasen Ekonomi ve Ticaret Vekâletinin resmî neşir organlarından olan Konjonktür dergisinin son Nisan/Haziran 1953 nushası da bunu teyit etmektedir. Filhakika, bu dergiye göre Ankarada umumî geçim indeksi 1953 Haziranında, 1952 Haziran ayına nazaran % 5 bir artış

kaydetmiştir. Aynı artış İstanbulda % 4,5 dur. Aynı dergiye göre, toptan eşya fiyatlarında aynı ay ve yıllar içindeki artış, ithalât maddelerinde % 30,4, bakliyatta ise % 18,4 gibi vahim bir seviyeye çıkmıştır.

Bu resmî rakamlar geliri ve geçimi dar olan sınıfların hayat pahalılığından ne derece muztarip olduklarını göstermektedir. 1953 Haziranından bu yana ise umumî geçim indeksindeki artışın durduğuna veya gerilediğine dair hiç bir emmare yoktur, bilâkis müşahedeler bu artışın belkide şiddetlendiğini göstermektedir. Esasen hayat pahalılığı vakıası bugün her tarafta münakaşa edilmektedir. Bu cümleden olmak üzere bazı gazeteler «kâr miktarını % 80 e kadar çıkararak hayâsızlar»ın mevcudiyetini haber vermekte, «maliyeti 25 lira olan bir çift ayakkabının 45 liraya satıldığı»nı iddia etmekte, Devlet organlarının ve tahsisen Belediyelerin bu pahalılıkla mücadeleye giriştikleri, etiket ve hattâ vaktile Fransada Pinay hükümetinin yaptığı gibi, çift etiket usulünü ikameye gayret eylediklerini, azami kâr hadlerini tespite ehemmiyet verdiklerini söylemekte ve muhterem Ticaret Vekilinin hayat pahalılığına karşı organizasyon işinin zamana bağlı olduğunu, Adana ve Mersin bölgelerindeki müstahsilin kooperatifleştirmeye çalışıldığını söylediğini yazmaktadırlar.

Şimdi esas mevzula yazın alâkası itibarile hayat pahalılığının sebepleri üzerinde bir nebze durmak gerektir. Bu sebepleri reel ve psikolojik olarak iki kısımda arka arkaya mütalâa etmek yerinde olur.

Fîlhakika İkinci Cihan Harbinden sonra girdiğimiz prosperite devrinde bazı maddelerin fiyatlarında vaki artışları kısmen haklı gösteren sebepler olduğu gibi, paramızın dış piyasalardaki kıymeti ile, Avrupa Tediye Birliğindeki durumumuzla, enflasyonist temayüllerle, sosyal hasılanın tevezzü tarzı ile denk olmıyan bütçelerle ve her şeyden evvel de zarurî ihtiyaç maddeleri üzerinde ciddi bir fiyat mürakabesinin yapılmamış bulunmasıyla alâkalı artışlar da vardır. Bunun yanında yine kooperatifçilik hareketile alâkalı başka bir mesele de, büyük şehirlerdeki arsa ve arazi fiyatlarının hiç bir memlekette görülmiyen korkunç artışlar kaydetmekte olmasıdır. Bugün gelir ve geçimi mahdud kimseler için en hayatî bir meseleyi teşkil eden mesken problemi ve bununla alâkalı arsa ve arazi fiyatları seneler senesi yakın bir ihtimama mazhar olmamıştır. Gerçi her tarafta inkişaf halinde bulunan şehirlerde trend yükselicidir. Ancak bizde halen arsa ve arazi belli başlı bir spekülasyon mevzuu ve umulmadık kârlar getiren bir ticaret şeklini almıştır.

Diğer taraftan İkinci Cihan harbinin kopmasından bu yana cemiyette ve iktisadî hayatta vurgun ve ihtikâr kimsenin ayıplamadığı içtimai kıymetlerimiz arasına girmiş, meşru ve makbul bir mahiyet almıştır. Ciddi ve devamlı bir fiyat kontrolsüzlüğünden, âmme organlarının kayıtsızlığından-

dan tevellüt eden bu vurgun ve ihtikâr temayülü, müstehlik kütlenin dezorganize bulunmasından dolayı gittikçe şiddetini arttırmış, nazarı olarak sabit gelirli denilen zümrenin reel gelirlerinde devamlı bir sukuta yol açmıştır. Bu hale göre, tüccar ve esnaf yıllardanberi böyle bir ihtikâra alışmış ve adeta alıştırılmış, vurgun ve ihtikâr iktisadî hayatta bir tabiati saniye haline gelmiştir. Nitekim bazı makul ve muhik sebeplere dayanan fiyat artışlarının bir kısım tacirler ve esnaf tarafından istismar edildiği de bir vakiadır. Bu suretle toptan eşya fiyatları indeksinde ancak % 30 bir artış kaydeden ithalât maddeleri fiyatlarına iç piyasada yüzde yüze varan zamlar yapılmaktadır. Hülâsa harbi takiben girdiğimiz mesut kalkınma devrinde her şeyin arz ve talep kanunlarıyla düzeleceği, işlerin piyasa otomatizmine dayanılarak yoluna gireceği sanılmıştır. Bize göre, ciddi ve müessir bir fiyat kontrolünün yer etmemesinin sebebi budur. Böyle bir iktisadî görüş kendisinden beklenen neticeleri vermemiştir. Hülâsa gidışat asrın refah devleti ve refah ekonomisi telâkkilerine uygun bir seyir takip etmemiştir.

Bu nahoş, hattâ vahim durum şehirlerde yaşayan işçi, müstahdem ve memur gibi sınıf ve zümreleri, gelir seviyesi düşük olduğundan dolayı, büyük bir geçim baskısı altına sokmuş bulunuyor. Nitekim son işyeri sayıma göre, 2000 den fazla nüfuslu yerlerde ücret karşılığı çalışan bir şahsın 1950 yılındaki ortalama gelirinin sadece 1157 lira, 501 - 2000 nüfuslu yerlerde 487 lira ve muhtelif sanayi şubelerinde ise 610 - 4687 lira arasında değiştiğini göstermektedir. Bu durum orta ve büyük şehirlerimizde işçilerin ve sendikaların şiddetli geçim sıkıntısından şikâyetlerine ve hemen her tarafta ardı arkası gelmiyen toplulukla iş ihtilâflarına sürüklenmelerine sebebiyet vermekte, hakikatte de bugünkü vasatî ücret geliri sosyal - kültürel şöyle dursun, çok hallerde fizyolojik geçim haddi asgarisine dahi tekabül etmemektedir.

Şu hale göre, gerek tahkim sistemimizin tatbikatı neticesinde zaman zaman işçi ücretlerine yapılan bir takım sistemsiz ve plânsız zamlar, gerek Devlet memur ve müstahdemlerinin maaşlarında yapılması düşünülen arttırmalar yolu ile mevcut hayat pahalılığına karşı girışilen pasif mücadelenin müessir bir netice vermiyeceği, şiddetli geçim sıkıntısını devamlı olarak azaltmıyacağı, bu kabil zamların reel olmaktan ziyade nominal bir artış mahiyetinde olduğu bu işlerden anhyan herkesin bildiği hakikatlerdir. Bu yol dış ağırlarını aspirinle tedaviye benzetmektedir.

Şu hale ve yukarıdaki maruzatıma göre, hayat pahalılığı ile mücadele hususunda bütün içtimaî meselelerin hallinde olduğu gibi, sosyal siyasetin iki klâsik vasıtasına müracaat zarureti hasıl olmaktadır :

1) Âmme müdahalesi : Bu hususta Devlet ve âlelûmum âmme organları fiyat stopajına müncer olacak bütün tedbirleri sûratle almak, ihtikâr ve vurgun zihniyetini bir taraftan iktisadî tedbirlere, diğerk taraftan şiddetli cezaî müeyyedelere başvurarak bütün tezahürleriyle birlikte ortadan kaldırmak zorundadırlar.

2) Asıl mevzuumuzu teşkil eden ikinci vasıta kendi kendine yardım yoludur. Bu vasıtaya göre, başta işçi ve memur sınıfı gibi gelir ve geçimi kıt olan müstehliklerin istihlâk kooperatifleri etrafında sûratle organize olmaları suretile yukarıda arzettiğimiz metaekonomik fiyat hareketlerine mâni olmak, ihtikâr ve vurgunculuğu fiilen ortadan kaldırmak yoluna gidilmek lâzımdır. Filhakika bu vasıta bir çok memleketlerde muvaffakiyetle tecrübe edilmiş, şayanı hayret neticeler vermiş, müstehlik küllenin büyük bir kısmını teşkilâtlandırmak suretile zarurî ihtiyaç maddelerindeki iktisat dışı yükselmelere mâni olmuştur.

III. Netice :

İmdi memleketimizde âmme organlarının hayat pahalılığı ile şiddetli bir mücadeleye hazırlandıkları şu günlerde, kendi kendine yardım mekanizması harekete gelmeyecek mi? Maalesef bu suali müspet bir şekilde cevaplandırmak imkâm yoktur. Filhakika memleketimizde ÇIRÇIR ve ÇARŞAMBA kooperatiflerindenberi kırk küsur senelik bir mazisi olan istihlâk kooperatifçiliği bu müddet içinde kırk küsur adım dahi ilerliye-memiştir. Bana tahsis edilmiş bulunan müddetin mahdut oluşundan dolayı bu cidden elim ve hazin durumun sebeplerine temas edemeyeceğim. Fakat bu vaziyet ve neticenin her halde pek ciddî ve derin bazı sebepleri olduğu bilinmelidir. Bu mevzuda yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, müstehlik kütlede kendi kendine yardım şuru bugüne kadar harekete gelmemiş ve getirilmemiştir. İctimai bünyemiz hiç değilse bu sahada dış tesirlere karşı hiç bir reaksiyon göstermemektedir. Kısaca zaman zaman aile bütçeleri üzerinde nahoş tesirler icra eden bu hayat pahalılığı, bizde henüz Avrupai mânada bir «ıctimai mesele» mahiyetini almamıştır. Hayat pahalılığının ve geçim müşkülâtının alâkalı sınıf veya sınıflar için bir sosyal mesele haline gelmediği müddetçe de aşağıdan yukarıya doğru bir kıvılcım, hareket ve teşebbüs beklenmemelidir. Bu durum karşısında âmme organları başı boş müstehlik kütleyle rehberlik etmemeli midir? Yüz küsur yıldanberi Avrupadaki tatbikat filhakika böyle bir rehberliğin lüzumunu ispat etmemiştir. Ancak hakikat şudur ki, bizde aşağıdan yukarı bir kooperatifçilik hareketinin gerçekleşmiş olmak söyle dursun, ufukta dahi görünmediği devrimizde anlayışlı bir Devlet rehberliğini muhik göste-

recek pek çok sebep vardır. Bugüne kadar böyle bir rehberliğin yapılmamış olması veya Devletin bu sahada kötü bir rehber rolü oynamış bulunması, bizde istihlâk kooperatifçiliği hareketlerinin cılız kalmasına ve netice itibarile de hayat pahalılığının zamanla ve tedrici bir şekilde bugünkü gibi bir soğuk heyula halini almasına müncer olmuştur.

Maruzatım bundan ibarettir.

Orhan Tuna
